Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi® www.esosder.org
Electronic Journal of Social Sciences® ISSN:1304-0278
Nisan/April(2023) - Cilt/Volume:22 - Sayı/Issue:86 (618-629)

MOLLA AHMED-İ CEZERÎ DİVANI'NIN NÜSHALARI[1]

COPIES OF MOLLA AHMED-İ CEZERİ DIVAN

Muhammed Şerif AZARKAN[2]

Öz

Molla Ahmed-i Cezerî Kürt edebiyatının temelini atan ve bu alanda tanınmış en büyük şairdir. Miladî 1570-1640 yılları arasında yaşamıştır. Mürettep divanıyla adını Kürt edebiyatı tarihine yazdırmıştır. Cezerî'nin Divanı, önemli bir edebî eser olup Kürt dili açısından değerli bir kaynaktır. Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın birçok el yazma ve matbu nüshası vardır. Bunun yanında söz konusu eser hakkında yapılmış şerhler, çeviriler ve muhtelif çalışmalar mevcuttur. Molla Ahmed-i Cezerî Divanı yerli ve yabancı birçok araştırmacı, edebiyatçı, şair, yazar, mütefekkir ve akademisyenin dikkatinden kaçmamıştır. Bu makalede, Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın bütün nüshaları bir araya getirilmiş ve ilgili nüshaların özellikleri hakkında ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Böylece Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'na dair bibliyografya oluşturulmuştur. Tespit edilen otuz dört nüshanın nerede bulunduğundan, müstensihinin kim olduğundan, istinsah tarihinden, hat çeşidinden, satır ve varak sayısından ve nüshanın hangi manzumeyle başladığından bahsedilmiştir. Tespit edilen nüshalar kronolojik sıraya göre incelenmiştir. Molla Ahmed-i Cezerî Divanı şu ana kadar bilinen en eski nüshası h.1231/m.1815 yılında Muhammed Tayyar Paşa el-Amidî'ye aittir. Divan nüshalarına bakıldığında müstensihler tarafından ciddi bir şekilde kaleme alındığı görülmektedir. Sonuç olarak Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın bütün nüshaları ve bunların özellikleri bir arada gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma; okuma farklılıklarına dikkat çekmek, ilk nüshalar hakkında genel bir perspektif oluşturmak ve yeni araştırmalara ilham olmak amacıyla hazırlandı.

Anahtar Kelimeler: Melayê Cizîrî, Molla Ahmed-i Cezerî, Divan, Cezerî nüshaları, Edebiyat, Klasik Kürt Edebiyatı.

Abstract

Molla Ahmed-i Cezerî is the greatest poet who laid the foundation of Kurdish literature and is known in this field. He lived between the years 1570-1640 according to the Gregorian calendar. He made his name written in the history of Kurdish literature with his murettep divan. Cezerî's Divan is an important literary work and a valuable resource for the Kurdish language. There are many manuscripts and printed copies of Molla Ahmed-i Cezerî's Divan. In addition, there are commentaries, translations and various studies about the work in question. The Divan of Molla Ahmed-i Cezerî has not escaped the attention of many local and foreign researchers, literary figures, poets, writers, thinkers and academics. In this article, all the copies of Molla Ahmed-i Cezerî's Divan were brought together and a detailed examination was made about the features of the relevant copies. Thus, a bibliography of Molla Ahmed-i Cezerî's Divan was created. Where the identified thirty-four copies are located, who the copyist is, the date of copying, the type of calligraphy, the number of lines and leaves, and with which verse the copy begins have all been mentioned. The identified copies were examined in chronological order. The earliest known copy of the Divan of Molla Ahmed-i Cezerî belongs to Muhammed Tayyar Pasha al-Amidi in h.1231/m.1815. When the copies of the Divan are examined, it is seen that they were seriously written by the copyists. As a result, all the copies of Molla Ahmed-i Cezerî's Divan and their features were tried to be shown together. This work was prepared in order to draw attention to the differences in reading, to create a general perspective about the first copies and to inspire new researches.

Keywords: Melayê Cizîrî, Molla Ahmed-i Cezerî, Divan, Copies of Cezerî, Literature, Classical Kurdish Literature.

[1] Bu çalışma 2021 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslamTarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda yapılan Melayê Cizîrî'nin Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı ile Şekil Bakımından Karşılaştırılması adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

[2] Dr. Öğr. Gör., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, serifazarkan0324@gmail.com, Orcid: 0000 0002 6070 3432

Makale Türü: Araştırma Makalesi – Geliş Tarihi: 05.01.2023 – Kabul Tarihi: 2.02.2023
DOI:10.17755/esosder.1230155
Atıf için: Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2023;22(86): 618-629

GİRİŞ

Ahmed El-Cezerî'nin asıl adı, Molla Ahmed İbn Molla Muhammed'tir. Ailenin kökeni, Cizre'nin köklü aşiretlerinden olan Bohtî (Botî/ Bûti) aşiretine dayanmaktadır. Şair, halk arasında daha çok Melayê Cizîrî lakabıyla tanınır. Ahmed El-Cezerî, kaleme aldığı divanda dört mahlas kullanmıştır. Bunlar sırasıyla Mela, Mele, Nîşanî ve Ahmed'tir. 16.yy.'da yaşayan Ahmed El-Cezerî bu dönemde, "Şeyh-i Cizîrî/Cizre'nin Piri ve Reisü'ş-Şu'ara/Şairlerin Reisi olarak da tanınıyordu." Şarklı birçok ilim adamı ve şair gibi Ahmed El-Cezerî'nin de doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmemektedir. Genel kanıya göre ise Ahmed El-Cezerî 1570 yılında doğmuş ve 1640 yılında vefat etmiştir.

El-Cezerî her şeyden önce bir mutasavvıftır. Bir mutasavvıf için şiir bir araçtır. El-Cezerî'nin, divanı dışında bir eserinin olup olmadığı tespit edilememiştir. Ahmed El-Cezerî'nin Divanı, "Farsçada Hafız-ı Şirazi, Mevlana ve Molla Cami'nin, Arapçada İbn Fariz'in, Türkçede Fuzûlî'nin Divanları ile eş değer görülmüş" Kürtçe bir eserdir. Kendisinden sonra gelen birçok şairi etkilemiş olan el-Cezerî Divanının birçok nüshası kütüphanelerde bulunmaktadır. Bunların en eskisi, Muhammed Tayyar Paşa tarafından 1231/1815 yılında istinsah edilenidir. Ahmed El-Cezerî'nin Divan'ı birçok kez basılmış, şerh edilmiş; Türkçe, Arapça, Farsça ve Rusça gibi değişik dillere çevrilmiştir. Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın nüshaları üzerinde durmaya çalışılacaktır.

Klasik Doğu şairlerinin divanları üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların başında da hiç şüphesiz klasik doğu şairlerin divan nüshalarının tespiti gelmektedir. Türk ve Kürt edebiyatında pek çok divan oluşturulmuş, bu divanların nüshalarından bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Kürt edebiyatında bugüne ulaşabilmiş divan nüshalarından en eskisinin Molla Ahmed-i Cezerî Divanı olduğu söylenebilir. Bu makalede, Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın ulaşılabilen bütün nüshaları tetkik edilmeye çalışıldı. Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın nüshaları kronolojik sıraya göre aşağıda verilmiştir:

DİVAN NÜSHALARI

1. MUHAMMED TAYYAR PAŞA NÜSHASI

(Mela Taha Mayi Özel Kitaplığı)
Müstensih **:** İsmail Paşa'nın oğlu Muhammed Tayyar Paşa (Amêdî Mîrî)
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** 1231/1815
Hat (Yazı) **:** Arap (yazma)
Satır Sayısı **:** 17
Varak/Sayfa Sayısı **:** 130 sayfa

Mevcutlar içinde en eski nüsha kabul edilir. Nüsha,

Newaya muṭrib u çengê fiġan avête xerçengê
Were saqî ḥeta kengê neşoyîn dil ji vê jengê *(MC. Terbîᶜ/1)*

Yengeç burcuna ulaştı çalgıcı ile çengin nağmeleri
Gel ey saki, ne zamana dek silmeyelim gönlü bu paslardan

manzûmesiyle başlamaktadır. Bu nüsha elimizde olup 130 sayfadan oluşmaktadır. Müstensihin, hüsnü hatta maharetli, satır nizamı ve yazı kürsüsüne riayet ettiği görülmektedir. Son sayfada Mela'ya ait Arapça bir müstezad ve temmet kaydı vardır. Temmet kaydında müstensihin adı ve istinsah tarihi mevcuttur.

2. İSMAİL NÜSHASI

Ankara Millî Kütüphane, Farsça bölümler kısmında kayıtlıdır (J.06 Mil Yz A 5086/1)

Müstensih	**:** Muhammed Tayyar Paşa'nın oğlu İsmail[3]
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi	**:** 1260/1844
Hat (Yazı)	**:** Şıkeste ya da kırma Talik
Satır Sayısı	**:** 15
Varak Sayısı	**:** 63

Elimizde bulunan bu nüsha bir mecmuanın içinde yer alır. Bu mecmua kırmızı kaplı olup ön kapağında, kütüphane numarası olduğu sanılan 5086 kaydı vardır. Mecmua toplam 151 varaktan oluşmaktadır. Mecmuanın ilk sayfalarında ebcet hesabı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. İlk sayfalarında Ankara Millî Kütüphanesi 1946 mührü basılıdır. Divanın birinci sayfanın en başında kırmız renkle divanı'ş-şeyh Ahmed-i Cezerî yazılıdır. Daha sonra vebihi nesteᶜîn yazılı olup Bismillahirrahmanirrahim ile başlamaktadır. Bu mecmuanın içinde dört ayrı eser bulunur. 5086/1'inde Melayê Cizîrî'nin Divanı 2-63 varaklar arasında yer almaktadır. 5086/2'sinde 64-106 varaklar arasında Ahmed Efendi'ye sunulan bazı şiirler, 5086/3'ünde 107-126 varaklar arasında Fuzûlî'nin mektupları ve 5086/4'ünde 126-151 varaklar arasında Fuzûlî'nin Türkçe Divanı vardır. Mecmuanın arka kapağında ise 12 A 5086 numara kayıtlıdır. Nüsha,

İsmê te ye mektûb di dîwanê qidem da
Ḫerfek qelemê ᶜilmî bi teqwîmê reqem da *(MC. Kaside/1)*

Kıdem divanında yazılı olan senin adındır
Senin adını kalem en güzel şekliyle yazmıştır.

manzûmesiyle başlamaktadır. Müstensihin, hüsnü hatta maharetli, satır nizamı ve yazı kürsüsüne riayet ettiği görülmektedir. Divan'ın son sayfasında (63. varak) müstensihin adı ve istinsah tarih kaydı vardır.

3. DÜK NÜSHASI

Duhok Üniv. Kütüphanesi, S.32. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017: 178).

Müstensih	**:** Hecî Molla Said Şûşî (Adak, Acar ve Aykaç, 2017: 178)./Abdülaziz oğlu Şeyh Muhammed Şûşî (Doskî, 2012).
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi	**:** 1260/1844 (Doskî, 2012).
Hat (Yazı)	**:** Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı	**:** 15
Varak/ Sayfa Sayısı	**:** 52 sayfa

Bu nüsha tam bir nüsha değildir. Nüsha, "R" kafiyesinden başlamıştır.

"Ah ji destê wê surê dil ji meyê ḫewale kir" şiirinin, 5. Beyti olan

Dûr kirîn ji sunbulan çîçek u bişko wû gulan

Dil me ji rengê bulbulan şubhetê daġê lale kir

Pîr-i mugan bize mey şişesinden büyükçe bir kadeh sundu

[3] Her ne kadar bazı çalışmalarda bu nüshanın müstensihi Tayyar Paşa gösterilmişse de bu doğru değildir. Bu nüshanın müstensihi Muhammed Tayyar Paşa'nın oğlu İsmail'dir.

Allah'a şükürler olsun ki, içmek için götürü aldım ol denizi

Beytiyle başlamaktadır. Elimizde bulunan bu nüsha, "Min dî seḫer şahê Mecer libsê di ber mexmûr bû" şiiriyle bitirmiştir. Tahsin İbrahim Doskî bu nüshanın aslı Bağdat Kütüphanesinin yazma eserler bölümünde yer aldığını söylemektedir. (Doskî, 2012). Müstensihin, hüsnü hatta maharetli, satır nizamı ve yazı kürsüsüne riayet ettiği görülmektedir.

4. MUHAMMED SAİD EL-MUZÛRÎ YAHYA EFENDİ ZADE NÜSHASI

(Özel Kitaplığı)

Müstensih	**:**Muhammed Said El-Muzûrî Yahya Efendi Zade (Tüzün, 2014: 486-487).
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi	**:** 11 Recep, 1268 / 1 Mayıs 1852
Hat (Yazı)	**:** Nesih ve Rika özellikleri vardır
Sayfada Satır Sayısı	**:** 12
Varak Sayısı	**:** 78

Temme kısmında müstensihin adı ve istinsah tarihi bulunmaktadır. Nüsha,

Newaya muṭrib u çengê fiġan avête xerçengê
Were saqî ḫeta kengê neşoyîn dil ji vê jengê *(MC. Terbîᶜ/1)*

Yengeç burcuna ulaştı çalgıcı ile çengin nağmeleri
Gel ey saki, ne zamana dek silmeyelim gönlü bu paslardan

manzûmesiyle başlamaktadır. Sayfanın başında "Bismillahirrahmanirrahim" yazılmıştır. Sayfanın en üst kısmında siyah bir mühür ve fî kâlıbi tenzîm eş-Şeyh Ahmed el-Cezerî yazılmaktadır. Müstensihin, bu nüshada kullandığı yazı türü nesih ve rika özellikleri taşımaktadır. Müstensihin, hüsnü hatta maharetli olduğu anlaşılmaktadır. Hemen hemen her sayfada kırmızı renkli mürekkep yazısı kullanılmıştır. Şiirler arası geçişlerde "Vele hû eyda" kaydı bulunmaktadır. Son sayfada şu bilgi yer almaktadır: 1852 yılında nüshanın/kitabın yayımlanması için eş-Şerif İzzeddin Şerif'in onayının alındığı belirtilmektedir. Şerif İzzeddin Şerif, devrin kadısıdır. Temmet kaydında müstensihin adı ve istinsah tarihi mevcuttur.

5. MEHMET CİHAT TOPRAK NÜSHASI

(Özel Kitaplığı)

Müstensih	**:** Abdusselam oğlu Murad oğlu A. Selam
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi	**:** 13 Recep 1321/6 Ekim Pazartesi günü 1903
Hat (Yazı)	**:** Nesih ve Rika özellikleri vardır
Sayfada Satır Sayısı	**:** 15
Varak / Sayfa Sayısı	**:** 74/ 148 sayfa

Temme kısmında müstensihin adı ve istinsah tarih kaydı bulunmaktadır. Nüsha,

Allah seḫergaha ezel yelmûmê ᶜişqê şuᶜle da
Nûra cemala lem yezel ẕatî tecellaya xwe da *(MC. Kaside/1)*

Allah aşk mumunu ezel seherinde yaktı
Ebedî ve güzellik nurunu kendi zatında gösterdi

manzûmesiyle başlamaktadır. Bu nüsha elimizde bulunmaktadır. Nüshanın en başında "Bismillahirrahmanirrahim vebihi nesteᶜîn" yazılmıştır. İlk iki sayfada derkenar notlar bulunmaktadır. Müstensihin, bu nüshada kullandığı yazı türü nesih ve rika özellikleri taşımaktadır. Müstensihin, hüsnü hatta maharetli olduğu ancak acele yazması sebebiyle nesih karekterini rika karekteriyle birleştirdiği görülmektedir. Temmet kaydında müstensihin adı ve istinsah tarihi mevcuttur.

6. DEŞT-LELANÎ NÜSHASI

(Tahsîn İbrahîm Doskî'nin Özel Kitaplığı)

Müstensih : İsmail bin Muhammed ed-Deşt-lelanî[4]
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi : 1322/1904
Hat (Yazı) : Rika ile Talik karışımı
Sayfada Satır Sayısı : 15
Varak Sayısı : 71

Nüsha,

Newaya muṭrib u çengê fiġan avête xerçengê
Were saqî ḥeta kengê neşoyîn dil ji vê jengê *(MC. Terbîᶜ/1)*

Yengeç burcuna ulaştı çalgıcı ile çengin nağmeleri
Gel ey saki, ne zamana dek silmeyelim gönlü bu paslardan

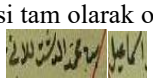
manzûmesiyle başlamaktadır. Divanın en başında sülüs hattıyla hâzâ Divanü'ş Şeyx Ahmed el-Cizerî el-Ensârî ibaresi yer almaktadır. Divan, "Bismillahirrahmanirrahim vebihi nesteᶜîn" ile başlamaktadır. Bu nüshanın yazısında şikeste talik karekteri baskın olmakla birlikte seri yazmaktan kaynaklanan bir rika karekteri de söz konusudur. Nüshanın, bütün şiirlerin kafiye ve rediflerinin son harfi esas alınarak elifba sıralamasına göre tertip edilen bir fihristi bulunmaktadır. Bu özelliğiyle diğer nüshalardan ayırılmaktadır. Temmet kaydında müstensihin adı ve istinsah tarihi vardır.

7. MARTIN HARTMANN NÜSHASI

(Anakara Millî Kütüphane, 2012B646 "D.N. 636346" nolu numarada bulunur, Martin Hartmann tarafından düzenlenmiştir).

Müstensih : -
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi : 1904 (Düzenleme tarihi)
Hat (Yazı) : Nesih ve Talik (tıpkıbasım)
Satır Sayısı : 14
Varak / Sayfa Sayısı : 222 sayfa

Divan, Martin Hartmann (1851-1918) tarafından düzenlenmiş olup Almanca bir ön sözle başlar. Elimizde bulunan bu nüshada 91 manzume vardır. Melayê Cizîrî, Der Kurdische Diwan des Schēch Aḥmed von Ḡezīret Ibn 'Omar Genannt Māla'i Ğizri adıyla tıpkıbasım yapılmıştır, divanın en üst kısmında "haza kasidetün şeyh Ahmed el- Cezerî el müsemma bi Mela" daha sonra "Bismillahirrahmanirrahim" ile başlamıştır. Martin Hartmann bu nüshayı İstanbul'dan alıp 1904 yılında Berlin'de neşretmiştir. İlk baskı kabul edilmektedir. Yazı gayet okunaklı bir nesih hattıyla yazılmış olup aralarda talik hattıyla yazılan bazı beyitler de vardır.

[4] Müstensihin ismininin son kelimesi tam olarak okunamamaktadır. Biz bu kelimeyi "Deşt-lelanî" olarak yazdık. Orijinal metinde şöyle geçmektedir.

Nüsha,

Allah seḥergaha ezel ẕatî tecellaya xwe da
Nûra cemala *lem yezel* yelmûmê ᶜişqê şuᶜle da *(MC. Kaside/1)*

Allah aşk mumunu kendi zatında gösterdi (Tunç, 2013: 26).
Ebedî ve güzellik nurunu ezel seherinde yaktı

manzûmesiyle başlamaktadır. Müstensihin isminin tam olarak belirtilmediği bir temme kaydıyla sona erer.

8. ABDURRAHÎM RAHMÎ / M.ŞEVİK ARVASÎ NÜSHASI (Adak, 2014: 223).
Hakkârili Abdurrahîm Rahmî ve M. Şevik Arvasî tarafından bastırılmıştır.
Müstensih **:** Matbu
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** 1337/1919
Hat (Yazı) **:** Arap (matbu)
Satır Sayısı **:** 22-23
Varak / Sayfa Sayısı **:** 96 sayfa

Nüsha,

Newaya muṭrib u çengê fiġan avête xerçengê
Were saqî ḥeta kengê neşoyîn dil ji vê jengê *(MC. Terbîᶜ/1)*

Yengeç burcuna ulaştı çalgıcı ile çengin nağmeleri
Gel ey saki, ne zamana dek silmeyelim gönlü bu paslardan

manzûmesiyle başlamaktadır. Bu nüsha elimizde mevcuttur. Bu nüsha'nın başında "Ya Ğenî Ya Muğnî Divanü'l Şeyh Ehmedü'l Cizîrî Kuddise Sırehü'l Âlî" başlığı bulunmaktadır. Daha sonra "Bismillahirrahmanirrahim" ile başlamıştır. İstanbul'da baskısı yapılmıştır. Son sayfada basım tarih kaydı mevcuttur.

9. HERŞENÎ NÜSHASI

(Tahsîn İbrahîm Doskî'nin Özel Kitaplığı)
Müstensih **:** Herşenî köyünden Molla Abdulfettah'ın Oğlu Muhammed Sebrî'dir.
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** 16 Temmuz 1341/1922
Hat (Yazı) **:** Rika
Sayfada Satır Sayısı **:** 15
Varak / Sayfa Sayısı **:** 164 sayfa

Nüsha,

Allah seḥergaha ezel ẕatî tecellaya xwe da
Nûra cemala *lem yezel* yelmûmê ᶜişqê şuᶜle da *(MC. Kaside/1)*

Allah aşk mumunu kendi zatında gösterdi
Ebedî ve güzellik nurunu ezel seherinde yaktı

manzûmesiyle başlamaktadır. Bu nüsha elimizde mevcuttur. İlk sayfada Melayê Cizîrî'nin fotoğrafı bulunmaktadır. İkinci sayfada ise Azad Zal, nüsha hakkında bazı bilgiler vermektedir. Bu nüsha resmi bir deftere yazılmış olup defterin bütün sayfalarının baş

kısmında sayfanın bir tarafında Kıymetli Evrak Depo Defteri-Sarfiyat ve karşı sayfada ise Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti-Merkezi Umumiden İrsalat Merkezi ibareleri yazılıdır. Defterin tamamı 164 sayfadır. Mela'nın divanı 3-153 sayfaları arasındadır. Genellikle 15 satır olmakla beraber bazen 15'ten eksik veya fazla çıkabilmektedir. Bazı sayfalarda derkenar notlar bulunmaktadır. Derkenar notlardaki yazılar ise hafifçe şıkeste doğru kaymıştır. Yazı, sanatsal bir özelliğe sahip olmasa da rika taşımaktadır. Temmet kaydından önce bu nüshanın hatimesinde müstensihin adı ve istinsah tarih kaydı bulunmaktadır. Bu nüshanın en önemli özelliklerinden biri de bünyesinde 132 şiirin yer almasıdır.

10. ŞEYH MUSTAFA KARADAĞÎ NÜSHASI, 1924 (Tek, 2019).

11. 1924'TE İSTANBUL'DA YAYINLANAN NÜSHA (Adak, Acar, Aykaç, 2017)

12. DOSKÎ, 1. NÜSHASI

(Tahsin İbrahîm Doskî'nin Özel Kitaplığı)

Müstensih	**:** Abdurrahim bin Abdurrahman el-Vastanî
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi	**:** 1349/1930
Hat (Yazı)	**:** Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı	**:** 13
Varak/ Sayfa Sayısı	**:** 152 sayfa

Nüsha,

Newaya muṭrib u çengê fiġan avête xerçengê
Were saqî ḥeta kengê neşoyîn dil ji vê jengê *(MC. Terbîᶜ/1)*

Yengeç burcuna ulaştı çalgıcı ile çengin nağmeleri
Gel ey saki, ne zamana dek silmeyelim gönlü bu paslardan

manzûmesiyle başlamaktadır. Nüshanın en başında "Bismillahirrahmanirrahim" yer almaktadır. Elimizde bulunan bu nüshada Molla Ahmed-i Cezerî'ye ait 122 şiir yer almaktadır. Şiirler arası geçişlerde genellikle "Vele hû eyda" kaydı bulunmaktadır. Müstensihin, hüsnü hatta maharetli, satır nizamı ve yazı kürsüsüne riayet ettiği görülmektedir. Nüshada geçen bütün beyitler hareketlendirilmiştir. Nüshanın son sayfasında (152. sayfada) müstensihin adı ve istinsah tarih kaydı vardır.

13. ABDULLAH YAŞIN NÜSHASI

(Özel Kitaplığı)

Müstensih	**:** Molla Abdurrahim el-Vastânî
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi	**:** 1935
Hat (Yazı)	**:** Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı	**:** -
Varak Sayısı	**:** -

Nüsha el yazmasıdır. "Molla Ahmed el-Cezeri, Divanu's-Sultani'l-Uşşak ve Kutbi'z-Zaman Molla Ahmed el-Cezeri" olarak başlamaktadır. (Doru, 2012: 33).

14. TAHA EBUBEKİR ALİ WANÎ NÜSHASI, 1355/1937

Nüsha el yazmasıdır. Zaho'da istinsah edilmiştir. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).

15. DOSKÎ, 2. NÜSHASI

(Muhsin İbrahîm Doskî'nin Özel Kitaplığı)
Müstensih **:** Ömer bin Esᶜed
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** 1356/1937
Hat (Yazı) **:** Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı **:** -
Varak Sayısı **:** -

16. DOSKÎ, 3. NÜSHASI

(Tahsin İbrahîm Doskî'nin Özel Kitaplığı)
Müstensih **:** Molla Mustafayê Yusuf[5]
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** 1357/1937
Hat (Yazı) **:** Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı **:** -
Varak Sayısı **:** -

17. HEWAR NÜSHASI, 1941-1943 (Tek, 2019: 36).

35. sayıdan 57/58. sayıya kadar, 1941-1943.

18. MOLLA NECMEDDİN NÜSHASI, 1942 (Tek, 2019: 35).

19. BAĞDA NÜSHASI, 1947 (Tek, 2019: 35).

20. DOSKÎ, 4. NÜSHASI

(Tahsin İbrahîm Doskî'nin Özel Kitaplığı)
Müstensih **:** Molla Tahayê Koflî[6] (Doskî, 2012).
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** 1369/1949
Hat (Yazı) **:** Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı **:** 9
Varak/ Sayfa Sayısı **:** 277 sayfa

Nüsha,

İsmê te ye mektûb di dîwanê qidem da
Ḥerfek qelemê ᶜilmî bi teqwîmê reqem da *(MC. Kaside/1)*

Kıdem divanında yazılı olan senin adındır
Senin adını kalem en güzel şekliyle yazmıştır.

manzûmesiyle başlamaktadır. Elimizde bulunan bu nüshada 122 şiir yer almaktadır. Nüshanın ilk kısmında, elifba sıralamasına göre tertip edilen bir fihristi bulunmaktadır. Müstensihin, hüsnü hatta maharetli, satır nizamı ve yazı kürsüsüne riayet ettiği görülmektedir.

[5] Orijinal nüshası seyda Molla Mahmud Yusuf özel kütüphanesinde yer almaktadır. Doskî, Melayê Cizîrî Dîvân, s.9.

[6] Orijinal nüshası seyda Muhsin Doskî özel kütüphanesinde yer almaktadır.

Divanda geçen bütün beyitler hareketlendirilmiştir. Nüshanın son sayfasında (277. sayfa) istinsah tarih kaydı vardır.

21. DOSKÎ, 5. NÜSHASI

(Tahsîn İbrahîm Doskî'nin Özel Kitaplığı)
Müstensih **:** Molla Abdusselam Cizîrî
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** 1371/1952
Hat (Yazı) **:** Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı **:** -
Varak Sayısı **:** -

22. EL-ŞEYH MENÛR'UL- ḤANÛKÎ (XENÛKÎ)

(Tahsîn İbrahîm Doskî'nin Özel Kitaplığı)
Müstensih **:** El-Şeyh Menûr'ul Ḫanûkî (xenûkî)
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** 1381/1961
Hat (Yazı) **:** Rika ile Talik karışımı
Sayfada Satır Sayısı **:** 14, bir kısım 15 satırlıdır
Varak /Sayfa Sayısı **:** 130 sayfa

Nüsha,

Newaya muṭrib u çengê fiġan avête xerçengê
Were saqî ḥeta kengê neşoyîn dil ji vê jengê *(MC. Terbîʿ/1)*

Yengeç burcuna ulaştı çalgıcı ile çengin nağmeleri
Gel ey saki, ne zamana dek silmeyelim gönlü bu paslardan

manzûmesiyle başlamaktadır. Nüshanın başında iki sayfa bulunmaktadır. İlk sayfada Abdurrakib bin Molla Abdullah el-Berwarî tarafından 2.2.1426 tarihi yazılıdır. (Abdurrakib bin Molla Abdullah el-Berwarî tarafından 02.02.1426/2005 yılında basılmıştır). İkinci sayfada el-mukaddime başlığı bulunmaktadır. Mukaddimede Melayê Cezerî Divanı hakkında bilgiler verilmektedir. Nüsha, "Bismillahirrahmanirrahim" ile başlamaktadır. Şiirler arası geçişlerde "Vele hû eyda" kaydı bulunmaktadır. Nüshada geçen bütün beyitler hareketlendirilmiştir. Nüshanın son kısmında, elifba sıralamasına göre tertip edilen bir fihristi bulunmaktadır. Temmet kaydında müstensihin adı ve istinsah tarihi vardır.

23. GÎW MUKRİYANÎ NÜSHASI 1964 (Tek, 2019).

Matbu nüsha olup Hewler'de yayımlanmıştır.

24. DÜ1 NÜSHASI

Duhok Üniversitesi Melbendi Kütüphanesi, Sayı 53. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).
Müstensih **:** Molla Kasım Birîfkî'nin Oğlu Molla Menaf
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi **:** -
Hat (Yazı) **:** Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı **:** -
Varak Sayısı **:** -

25. DÜ2 NÜSHASI

Duhok Üniversitesi Melbendi Kütüphanesi, Sayı 41. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).

Müstensih : Molla Muhammed Emin Sêkanî
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi : -
Hat (Yazı) : Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı : -
Varak Sayısı : -

26. DÜ3 NÜSHASI

Duhok Üniversitesi Melbendi Kütüphanesi S. 66. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).

Müstensih : Muhammed Ali Ömer
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi : -
Hat (Yazı) : Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı : -
Varak Sayısı : -

27. S1 NÜSHASI

Saddam Kütüphanesi, Bağda, S.36089. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).

Müstensih : -
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi : -
Hat (Yazı) : Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı : -
Varak Sayısı : -

28. S2 NÜSHASI

Saddam Kütüphanesi, Bağda, S.19740. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).

Müstensih : -
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi : -
Hat (Yazı) : Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı : -
Varak Sayısı :

29. BERLİN NÜSHASI

Berlin Arşivi, S. : Ms. Or. Quart. 1131. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).

Müstensih : -
Hicrî/Miladî İstinsah Tarihi : -
Hat (Yazı) : Arap (yazma)
Sayfada Satır Sayısı : -
Varak Sayısı : -

30. ENVER MAM ZAXOYÎ NÜSHASI

Yazmadır, tarih yok. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).

31. MOLLA MUHAMMED BOTÎ BİZÊVKÎ NÜSHASI

Yazmadır, tarih yok. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017).

32. ENVER MAÎ NÜSHASI

Yazmadır, müstensihi ve tarihi yok. (Adak, Acar ve Aykaç 2017: 178). Değerli akademisyen ve araştırmacı Ayhan Tek ise Enver Maî'nin yanında tarihsiz iki nüsha olduğunu söylemektedir. (Tek, 2019).

33. ABDUSSELAM MURAD NACÎ NÜSHASI

Bağda, yazmadır. Tarih yok. (Adak, Acar ve Aykaç, 2017: 178).

34. HİSÊN BAMERNÎ NÜSHASI

Tarihi yok. (Tek, 2019).

SONUÇ

Divanını Kürtçe olarak kaleme alan Molla Ahmed-i Cezerî, 16. yüzyılın en önemli şairlerinden kabul edilir. Cezerî Divanı'nın farklı zamanlarda istinsah edildiği ve basıldığı görülmektedir. Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde ve özel koleksiyonlarda yazma ve matbu pek çok nüshası bulunmaktadır. Bu makalede Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın nüshaları kronolojik sıralamayla incelenmiş ve yazı çeşitlerine, müstensihlerine, istinsah tarihlerine, hat çeşitlerine, sayfalarının satır sayılarına, varak sayılarına ve divanın hangi manzumelerle başladığına değinerek söz konusu nüshalar tanıtılmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmada Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın otuz dört nüshasının mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu kadar nüshanın olması, Molla Ahmed-i Cezerî Divanı'nın her dönemde ne kadar muteber olduğunu göstermektedir. Cezerî'nin Divanı, her dönemde dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

Nüshalara dair yapılan incelemede nüshaların on dokuz (19) adet el yazması, altı (6) adet nüshanın basılı olduğu görülmüştür. Geri kalan dokuz (9) adet nüshanın el yazması veya basılı olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Nüshaların sayfa sayıları en çok olduğu, 277 sayfadan ibaret olan Doskî 4. nüshası, 222 sayfadan oluşan Martin Hartmann nüshası, 164 sayfadan ibaret olan Herşenî nüshası, 156 sayfadan (78 varak) oluşan Muhammed Said El-Muzûrî Yahya Efendi Zade nüshası, 148 sayfadan (74 varak) oluşan Mehmet Cihat Toprak nüshası, 142 sayfadan (71 varak) oluşan Deşt-lelanî nüshası, 130 sayfadan oluşan Muhammed Tayyar Paşa ve El-Şeyh Menûr'ul-Ḫanûkî (Xenûkî) nüshası, 126 (63 varak) sayfadan oluşan İsmail Paşa nüshası ve 52 sayfadan oluşan Duhok Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan nüshadır. Müstensihlerin isimleri şu şekilde sıralanabilir; İsmail Paşa'nın oğlu Muhammed Tayyar Paşa (Amêdî Mîrî), Muhammed Tayyar Paşa'nın oğlu İsmail, Abdülaziz oğlu Şeyh Muhammed Şûşî, Muhammed Said El-Muzûrî Yahya Efendi Zade, Abdusselam oğlu Murad oğlu A.Selam, İsmail bin Muhammed ed-Deşt-lelanî, Herşenî köyünden Molla Abdulfettah'ın oğlu Muhammed Sebrî, Abdurrahim bin Abdurrahman el-Vastanî, Ömer bin Esʿed, Molla Mustafayê Yusuf, Molla Tahayê Koflî, Molla Abdusselam Cizîrî, El-Şeyh Menûr'ul Ḫanûkî (xenûkî), Molla Kasım Birîfkî'nin oğlu Molla Menaf, Molla Muhammed Emin Sêkanî ve Muhammed Ali Ömer'dir. Nüshaların tarih sıralaması şu şekildedir: En eski nüsha 1815 yılına ait Muhammed Tayyar Paşa nüshası, 1844 yılına ait İsmail nüshası, 1844 yılına ait Abdülaziz oğlu Şeyh Muhammed Şûşî nüshası, 1852 yılına ait Muhammed Said El-Muzûrî Yahya Efendi Zade nüshası,1903 yılına ait Mehmet Cihat Toprak nüshası, 1904 yılına ait İsmail bin Muhammed ed-Deşt-lelanî ve Martin Hartmann nüshası, 1919 yıla ait Abdurrahîm Rahmî / M.Şevik Arvasî nüshası, 1922 yılana ait Herşenî nüshası, 1924 yılana ait Şeyh Mustafa Karadağî ve İstanbul'da yayınlanan nüshası, 1930 yılına ait Doskî, 1. nüshası,1935 yılan ait Abdullah Yaşın nüshası, 1937 yılan ait Taha

Ebubekir Ali Wanî nüshası, Doskî 2. nüshası ve Doskî 3. nüshası, 1941 yılana ait Hawar nüshası, 1942 yılına ait Molla Necmeddin nüshası, 1947 yılına ait Bağda nüshası, 1949 yılına ait Doskî 4. nüshası, 1952 yılına ait Doskî 5. nüshası, 1961 yılına ait El-Şeyh Menûr'ul H̱anûkî (xenûkî) nüshası ve 1964 yılına ait Gîw Mukriyanî nüshasıdır. Sonuç olarak Molla Ahmed-i Cezerî Divanı hem el yazmasıyla yazılmış, hem arap harfleriyle hem de latin harfleriyle basılmıştır. Nüshaların sayfa sayıları ve müstensihlerin isimleri verilmiştir. Molla Ahmed-i Cezerî'yi anlamanın ve kavramanın ne kadar önemli olduğu zamanla daha iyi anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Adak, A., Acar H. ve Aykaç Y. (2017). Bîbliyografyaya Melayê Cizîrî. Mukaddime Dergisi, Cilt: 8, Özel sayı 1, Melaye Cizîrî Özel Sayısı. Mardin Artuklu Üniversitesi.

Adak, A. (2014). Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasik. İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Aktuğ, H. (2013). Gramera Kurdî/Kürtçe Gramer. İstanbul: Avesta Yayınları.

Azarkan, M. Ş. (2021). Melayê Cizîrî'nin Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı ile Şekil Bakımından Karşılaştırılması (Doktora Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslamTarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Diyarbakır.

Bozarslan, M. E. (2015). Ferhenga Kurdi, Cıldê dıduyan E-K. İstanbul: Weşanên Deng.

Doru, N. (2012). Melayê Cizîrî Felsefî ve Tasavvufî Görüşleri. İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Doskî, T. İ. (2012). Melayê Cizîrî Dîvân. İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Doskî, T. İ. (2014). Ebdusselam el-Cezerî, Şerhu Dîwani'ş-Şeyxi'l-Cezerî. Duhok: Spîrêz Yayınları.

Doskî, M. E. (2007). Şîrovekirina Dîwana Melayê Cizîrî, 4 Cilt. Duhok: Spîrêz Yayınları.

Hartmann, M. (1904). Melayê Cizîrî, Der Kurdische Dîwan des Schech Ahmed von Geziret Ibn Omar Gennant Mala'i Gizri. Berlin.

İslam Ansiklopedisi TDV. C. 12. İstanbul: TDV. Yayınları.

Parlatır, İ. (2014). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Yargı Yayınevi.

Sami, Ş. (2012). Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: Şifa Yayınevi.

Tek, A. (2019). Melayê Cizîrî Jiyan û Tesîra Edebî Şerha Xezelên Bijartî. İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Tunç, O. (2013). Melayê Cizîrî Dîwân. İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Tüzün, M. (2014). Cizre Tarihi -2- Arkeoloji, Bilim ve Sanat. İstanbul: Nûbihar Yayınları.